

վերջին ձևը պէտք է անպայման արտաբերուի դատավարական գործունեութիւնից:

Դատաստանագիրքը Հետեւեալ պատիժներն է սահմանում երգման համար:

1. “Եթէ որ հրամանաւ դատաւորի երգնուցու եւ չիցէ վայրապար կամ վասն սակաւ իրաց, եւ ճշմարիտ իցէ, եւ խոստովանութեան իցէ երգումն եւ ոչ ուրացութեան, երէտ մի ապաշխարութիւն սահմանեցէ ի վերայ նոցա եպիսկոպոսն, (Նախ. Ը, եր. 57):

2. “Իսկ եթէ ստութեամբ իցէ երգումն եւ խոստովանութեան եւ ոչ ուրացութեան, էրէտ մի ապաշխարեցէ, (Անդ):

3. “Իսկ եթէ զուրացութեան երգումն երգնուցու որ, թէ ճշմարիտ է եւ թէ սուտ, զապաշխարութիւնն մինչև ի մահ կալցի, (Անդ, եր. 58):

4. “Իսկ եթէ ի կրօնաւորութեան իցէ կամ յաշխարհական քահանայից, որոց ոչ հրամայեցաւ, եւ երգնուցու, թէ սուտ եւ թէ ճշմարիտ, թէ վստաստմանութեան եւ թէ զուրացութեան երգումն, մինչև ի մահ լիցի ապաշխարութիւնն, (Անդ):

Բացի այս վերոյիշեալ ընդհանուր բնոյթ կրող կանոններից Դատաստանագիրքը սահմանում է նաեւ մի քանի լրացուցիչ պատմական կանոններ, որոնք մասամբ փոփոխում են յաջորդ սահմանած պատիժները: Վերոյիշեալ 2րդ կէտին Կրօնագիր Գօշը կցում է. “եւ տեսցեն զիսանակնք եւ զինն վասն որոյ սուտ երգուաւ, եթէ սակաւ իցէ եւ ոչ կարի բազում՝ աղբատաց տալ հրամայեցեն, (Անդ):

Իսկ վերոյիշեալ 4րդ կէտին, որով սահմանում էր երգումը հոգեւորականների պատիժը, կցում է հետեւեալը. “Եւ թէ կրօնաւոր երգնուցու կամ քահանայ, կամ նոքա՝ որոց ոչ հրամայեցաւ երգումը, եւ երեւեսցի յետոյ սուտ լինել երգումն, եւ ինքն զպատճառն ոչ գիտէր, զապաշխարութիւնն նոքա պահեցեն վասն որոց երգուան. իսկ եթէ գիտէր եւ երգուաւ սուտ՝ ինքն պահեցէ զապաշխարութիւնն” (Անդ):

Ապաշխարանք նշանակելու հարցի որոշումն վերապահում է եպիսկոպոսներին ու կրթուած վարդապետներին, որովհետեւ ըստ Դատաստանագրքի միայն սրանք կարող են համարուիլ իսկական դատաւորներ: Ընդ սմին ապաշխարանքների վերոյիշեալ կանոնները յարաբերական ընտելութիւն ունեն: Դատաւորները՝ տուեալ դէպքում եպիսկոպոսներն ու վարդապետները,

լիազօրութիւն ունեն, կատարուած երգումների հանգամանքներին ու պայմաններին նայած, ուժեղացնել կամ մեղմացնել պատիժների խտութիւնը: Դատաւորները օժտուած լինելով այդպիսի եկեղեցական պատիժներ սահմանելու հարցում անձնական ազատութեամբ, այնու ամենայնիւ ըստ Դատաստանագրքի չպիտի շեղուին այն գծից, ու սահմաններից, որոնք թելադրում է հայոց դատաստանագրքի պատմական նորմերի ընդհանուր ոգին:

(Հարանգիւն)

Խ. ՍԱՄՈՒԵԼՅԱՆ

Ի Ե Զ Ո Ւ Ր Ա Ն Ա Վ Ա Ն

ՍՏՈՒՆԵՐԱՆԵՎԱՆ ՀԵՏԸՉՕՏՈՒԹԻՒՆՔ

47.

(Հարանգիւն)

6. Հայ. Լոյծ (լոյծ-սէն)՝ Լոյծ արմ. ք հնդեր. *q̌lōud-s-էն “խոնաւ” է ըստ իս. առ. սիր. kē-dyatis եւայլն, յուն. πλάθος (ա. Karl Charpentier KZ. 40, 437 հետեւ. Fröhde. BB. 8, 162) հանդ. hlawd “մեղ” = նիգ. *hlan-dā (հնդեր. *klo-n-tō = *q̌lō-n-tō) ըստ Charpentierի Հայ. ձեւը q̌lō-օ-ի ընդարձակութիւն մը ըլլալով չ-ով, հնդեր. *q̌lōd, է. *q̌lōd “խոնաւ”-ի մօտ որուն վրայ աւելի ընդարձակ Charpentier յիշատել կը խօսի:

48.

1. Հայ. մահ (մի, մահ) հնդեր. mādhen (*-kenós, *kōn-[es]-ին համապատասխանելով, յուն. μακρός “երկայն” μῆκος (չէզ.) “երկայնութիւն” ալ. *mas- “միջ” masah “մեծութիւն” եւայլն: հետ մի եւ նոյն է ըստ իս. տ. հատ. Walde macc բառին տակ (էջ 357) եւ Spr. Abh. հատ. 2: Նորա համար կը նշանակէ մահ ոչ միայն “բաժանումն, բաժին, պարգև” այլ եւս “կողմն, կայս” որ վերջին նշանակութեան մէջ դեռ աւելի սղակ մնացած ըլլալով. *մեծութիւն էր իբր բոլորին բաժնուած ընդարձակութիւնը ներմատը բառին:

1. Այս վերջին ստուգաբանութիւնս կրնուած է “Հանդէս”-էն ֆառաւ. Էնդաւ. Le Monde Orientale-ի Քջ (Upsala) „Etymologes indo-européennes“ par Luc de Patrubány, Budapest համ. 1 (61) ապուան էջեր 20 համ. ներքին, իսկ վերջ յիշուած „Notes d'étymologie“ (Mém. de la Société de Lingu.) իմ փափարաց համեմատ անսոյ պատճառ է:

2. Հայ. ծած. *մեն, *մեն-ի տեղ ըլլաւ *menai արմ.-ին վրայ կը ցուցնէ, ճմն. յուն. μένω *մեն, *menō(i)-էն, որուն մօտ *menōi եւ *menōi ալ կար ըստ իս, որմէ անասնէր բացարձակ էր հնդեւր. *ménōi, *ménē-si, *meno-ti (‘l’hérō, ‘bhéresi, bh re-ti) եւայլն-ներուն արմատը ու եւ օտմ ալ երբ. վանկի մէջ, Չեմ կարծիր, որ ծած, երկն-ինն ուն գոմ-ի պէն ըլլայ *dō-էն, նոցա մէջ աւելի *menūōmi, *rthūōmi ձեւեր անսնելով հնդեւր. նիւտելուի:

3. Հայ. դիւթ (եղ. սեւ. ու կամ ոյ կամ ի) “ազանեկեր, հանդերձ, բեր է արմ. լատ. (եւ հնդեւր.) ves-tis “գլխաւ, և շ նիւթերով, իսկ դիւթեմ (== յուն. ζώνυμι *vis-nu-mi-էն) *դիւթեմ-ի տեղն է (տ. Walde 667), կիւմ. ցուն, կարն. ցուն (երբ. fuan) “Leibroek” *vosna-էն նոյնպէս vestis-ի պատկանող բառն է, որմէ փոխ առնուած է լատ. gnuma “Pelz” (տ. Walde 278):

Տառ. ցառա *պղեւ, այլ լատ. gnuma-էն փոխ առնուած պիտի ըլլայ ըստ իս, վերջին վանկը որսւ. էն փոխ առն. ծած. skakny “կնոջ վարին ոգեստ”, ի մէջ գտնուած յոյս վանկին ազգ. եան տակ փոփոխութիւն կրած ըլլալով:

4. Հայ. իւնիւթ (կամ. ե-իւ-լ)-ի պատկանող լատ. բառն gula “Schlund, Speiseröhre” և հնդեւր. *gel “կլանել”, և. Walde 277 հետեւ. եւ լատ. gula-ի կը պատգանի լատ. glütio, կլանելն “ingluries” Khele, Gefrässigkeit “glütus” “Schlund” ալ, ինչպէս տա gula եւ glütio սղեթաւառ g եւ gl իրարու մօտ կը ցուցնեն, լատ. guttur “կոկորդ”, վերաբերական փոփոխութեամբ ըստ իս *glutitur-ի տեղն է եւ անսնելութեամբ ալ, նոյնպէս յետոյ լատ. gutta “կաթիլ” ալ *glutta-ի տեղ, guttur-ին օրինակին հետեւեալով: Վերաբերական ազգացութիւն լատ. gusto (-äre) “kasten, geniessen”-ի կողմանէ ալ կարելի է:

5. Հայ. ծաւ յուն.-ի մէջ μένω *մնալ, է օտմ յուն. *մնալ *μόνω *ausharrend “men” “պատեւել, մնալ”, և. որ = *men “ստանել” և *մտածելով կայմալ, նշանակութեան միջնորդութեամբ (Walde 305): Գուցէ յուն. μόνος “առանձին”, ալ “*առանձին մնացած” նշանակութեան միջնորդութեամբ յուն. μένω-ի հետ կապ ունի:

6. Ինչպէս ըսած ենք, հնդեւր. *es-si = “ես, լատ. es-ի մօտ երկրորդական *էսի ալ կար, որ Հայ. *է էր: Կարելի է հիմայ, որ նիւհայ-ի մէջ ե-ի մօտ *է “ես”, ալ գործածուած էր, որ յետոյ բերէ = *where-ti կամ *wherejet-i-ի ազգ. եան տակ ալ, *ես-ի-ի տեղն եղ. երբորդ անձին ձեւն եղաւ:

49.

1. Հայ. աւել եւ լատ. acus (-ūs) “նայն” հնդեւր. *ak “սուր ըլլալ” արմ.-ի կը պատկանին, որ իբր *ak ալ յառաջ կուգայ, ճմն. յուն.

‘xpos “Bergspitze, Spitze, Ecke, όξίς “scharf” եւայլն. Թան. όξος *ak-s-en ընդարձակեալ արմ.-էն եկած ըլլալով ըստ իս, նորա բան ենթադրելու *ak-s(e)-ին կը բացարձակ եւ յուն. άκρος-ընդ. “սուր (գոյ)”, բառը հնդեւր. *akul-էն. ճմն. Հայ. սուր. մօտ-ը սուր գոյ-ի մօտ: Թան-ի մէջ άκρος “սուր (գոյ)” ալ կայ, սոր չարժանանի ետեւ ks-էն եւ եղաւ ըստ իս:

2. Lidén “Arm. Stud.” Հայ. անի բառը լատ. animus “հոգի”-ի հետ. նր կապէ, գուցէ իրաւամբ. Թան. ԳՅՂ “հոգի” ալ փնջա “շնչել” (Ψυχρός “ցուրտ”) -ի հետ մի եւ նոյն արմ. ըլլալով հնդեւր. *psūghā (“psūghā, psu-ghā”) -էն, ps sp փոխով, լատ. spiro (are) “շնչել, փչել”-ի հետ. յարաբերութեան մէջ է որ *psu-s “փչել”-էն է, որուն մօտ *spew-s արմ. կայ լատ. pustula-ի մէջ, իսկ յուն. σπήν “Höhle, ըստ Brugmann-ի IF 9, 160 *σπεί(ι)ος-էն է առանց Տ ընդարձակութեան (Walde 589):

3. Հայ. հաւ (սաւաթ): “Թռչուն” (մարի. արաղալ) է լատ. aris “Թռչուն” սկի. vi-š “Թռչուն, vayas-իչ “volatile, արդէն Curtius-ի մօտ 391 եւ Vanicek-ի մօտ 31 լատ. arum “հաւ”-ի հետ ալ կը համեմատուին, ճիշտ ըստ Walde-ի ալ 55 (նոյն կարծիք ունենի արդէն Wurzellex. 1, 22. եւ յետոյ Tick չորր. ազ. 1, 372 եւ Kretschmer KZ. 31, 456 ալ): Ըստ Walde-ի 440 *arion բարձրագոյնն է ալ aris (*avis), արմ. *avei (*ovei)-էն, “kaum Vriddhi-bildung erst von einem *auis-s aus (wegen des Vokalismus.)”

Kluge կը համեմատէ նաեւ նրգ. ei “հաւ (oeuf)”, նիւ. ajja լատ. arum “հաւ. եւ aris “Թռչուն”-ի հետ, որուն կարծիքը կը յիշուի նաեւ. Regnaud-ի Dict. étim. de la langue allem էջ 85 a (Paris 1904):

4. Հայ. իւլ իւնիւթ ներկայի պատկանող բառն է ըստ իս, ուր իւլ-ը լատ. secure կարելի է հետ մի եւ նոյն արմ.-էն է առանց Տ շարժանի կանի եւ q/qh փոխով *xā- արմ.-անեւն, որմէ *xoshil-ը = իւլ-ը (վար կարուած ծառերու վրայ հասկըցեալ, որոնք իբր խաչ գործածուած էին):

5. Հայ. իւս-ը *skeu “ծածկել”-ի պատկանող բառն է ըստ իս առանց Տ շարժականի եւ ի kh փոխով *xay-էն ուր = հնդեւր. ā-ros վեր-բառարձակեալ, Հայ. իւս- (սաւաթ) “յիշատար” ալ նոյն արմ.-էն մնաց խաւարութեան վրայ հասկըցեալն է ըստ իս:

6. Հայ. իւղ (իւսաթ). *khoigghis հնդեւր. ձեւէն սկի. khigā “խօսել, պատմել”-ի կը պատկանին ըստ իս, Հայ.-ի մէջ “կանչել, նիւնչանալ”-ութեամբ, իբր *կանչող (խոյ)”, ճմն. Թռ. *bluso-ghis “(մեր) անարգ (կին)”,

1. Regnaud-ի սեպհական կարծիքըր մամռամ ծած. սուր ճիշտ ու պէն կը հետնան Գ. Բ.

50.

1. Ինչպէս „Le monde oriental-“ի մէջ „Étymologies indo-européens.“ համ. 3 կը ցուցնեն, կոմս Goluchowski հայ. անուն մանի, *goluch* գրորար *q(r)*ուխ = *golux*-էն ելած ըլլալով -ով գործիականով (հան *Czermak* եւ կոմս *Kinsky* անուններուն հայտնութեան վրայ ալ կը խօսիմ):

2. Հայ. Լըր-ով եւ Լըր-ը ըստ Միխիթարեանց մեծ բառարանի իրարու հետ կապուին: Այս մտածութիւն ալ Միխիթարեանց ծանօթ գիւտահանձարին վկայի մ'է, ինչպէս *EI*. համ. 5 անգ կը ցուցնեմ, որովհետեւ *q.* *Graume*, *Aehrenstachel*, *հրգ. gramma*, „Haarspitze“ և է:

3. *IE*. համ. 19 = 20 հայ. Կիւ-բառի բացատրութեան վերջ յիշուածէն տարբեր ծամբան ալ կը գտնենք, Կիւ-ը Կիւ-ի հետ **suw*-էն առ ըստ *su-dor* եւայլն բացատրելով:

4. *IE*. համ. 4 Կիւ բառն ալ **su-* ինչէն կը բացատրեմ, հմմտ. հիւ. *suPu* „brüler, être en feu“ եւայլն:

5. *MSL*. 15, 136 (համ. 1) հայ. Երեմ-ը բառը **erép-āros*-էն կը բացատրեմ առ յուն. *ἐρείπω*, „renverser“ եւայլն:

6. Անգ. (համ. 2) հայ. արորդ-ի **agro-audis*-էն *արար երգող (թաշուն) ինքնանկութեան կը հասնիմ:

Budapest, Ungarn
(I Karátsonyi utca 6).

11 Յուլիսի 1908:

(ՎԵՐԸ):

ԼԵՃՈՒՐԸՐԵՆԵՐԸ

ԳՐԵՑ

ՂԱՌԻԿԱՅԵՐԻՐԱԿԱՅԵՐԸ

ԱՌԱՅԱՅԻՆ ՄԱՅՆ

1.

1. Հայ. Կիւ-ն. եւ գոյ. հնգեւր. *dui-skh*-էն է ըստ իս **(նոյն բան) ընդ* ի նկատմանութեամբ առ յուն. *δούλος* „ծառայ, գութ“. *tavjan* „բնիկ, ներկայ եսեւ Կապ-իւն, Գաւա-իւն, Հայրեն-իւն, Կապ-իւն եւայլն-ի մէջ (հնգեւր. *du* = հայ. Կիւ-ն. ինչպէս եր-իւն **իւ* = հնգեւր. **diu* „երկու“): Բացատրութիւն իրաջայէս արդէն Մարտի. 8, 9-ի, *καὶ λέγα... τῷ δούλῳ μου Πιτρίσσοι τοῦτο, καὶ ποιεῖ“* գաւթ. Թարգմանութեան մէջ „jah quida... du skalka meinamma: tavei data, jah tanjid“ տուած էր:

2. Այս բացատրութիւն «Ստուգ. Հետազ. Դեբուս առաջին աշխատութեան համ. 74, 4 գանուեցաւ ինչպէս հուն վրեմ» (§ 23-էն սկսեալ այս երկու աշխ. է) բաց § 100-ի անգ § 50-ով կը վերացնեն այժմ այս աշխատութիւնն, յոստալով, որ ուրիշ անգամ ալ առիթով պիտի ունենամ, «Հանգ. Կիւ-ն մտածութիւններն յառաջ բերել, Ղ. Բ.

2. Հնգեւր. **vert* „շրջել (tourner)“ հմմտ. լատ. *vertere* եւայլն նկատ-ի մէջ **ver* եղաւ **vert-men*, **vert-mu* > **ver-men* > **vere-men* = առա. *επειρομαι* „ժամանակ, իբր „շրջան (tour, course, mouvement)“, (Ժամանակ Ի վրայ հասկըցեալ):

3. լատ. *piscis* (-is) „ձուկն, գութ“. *fiske*, *հրգ. եւայլն fise*, իբր. *iuse* (եգ. սեւ.) *éisc*, իբր **պարծն* (անասուն մը), սիր. *piccala*, *piccili-s* „պարծն“, Ի հետ կապուելու է հաւանական, հմմտ. *Uhlenbeck* սիր. բառ. 165 (Walde 470):

Արմ-ը մի եւ նոյն է ըստ իս լատ. *bibo* (-ere) „բնիկեմ“ = **pidō* (**pō*), **pi*, **pi* նիւնէ Ի հետ (հմմտ. նաեւ սիր. *ghali* „կը խմ“, իբր. *ibid*) և *piscis* եւայլն **pi-skh*- նիւնէն:

4. *Télény* „տեղւոյ անունը (Budapest-ի մօտ), հայ. էն բացատրելի է = ինչիւն առ իւր-ի „սուսմունք“ (Աք. 479):

Հայ. բառը ըստ *Hübschmann*-ի *Arm. Gr.* 155 (համ. 253) պարսկ-էն փոխ առնուած է = *ayst*. *tūt* եւայլն արամ. *ayst*-էն *Fraenkel* 4. **պարսկ. բառը, Կրեւ Hübschmann* անդ, արամ-էն լեզուած եկած ըլլալով (*Nöldeke, Studien* 2, 43, իւր-ի անմիջապէս ալ արամ-էն ալ կրնայ փոխ առնուած ըլլալ):

5. Հետաքրքրական է (ինչպէս հասած է հայ. իւր-ի, իւր-ի իրեն „goldene Ader“ („աւ. ալ *arany ér*) նշանակութեան. Գուն. *αἰμορροΐδερ* **արիւնա հոսիւն*, իրեն երկր. վաղիկ *μορρ* ու նենալով, իս. ալ *emorōēdi*-ի մօտ *morōidi*, *morice* ալ յառաջ կու գայ (*mora* „մոր-ի աղ-եան տակ, որ յուն. ալ *μόρον*, եւ հայ. ալ մոր իսկ լատ. *mōrum* „թուփ“ է): Հայ. Եւս- իւր-ի իս. „*mora*“ ըլլալով, հիւանդութեան անուն **մոր-ի տեղ իւր-ի եղաւ գաւ. հայ. -ի մէջ*:

6. *Bougha* „տեղւոյ անունը Արտեւալ-ի մէջ, *Bougha-d* „բաղաւ մը Հունգարիոյ“ գաւառ. *Tolna* **Boh-nja*-էն է հին սլովակ *Boh*: «Աստուած» բառով (հիմար ալ *bōh*: Այս տեղեր ուրեմն հին սլովակահ, բաղարան-ներ էին, որոնց անունը մինչեւ հիմայ մնացած է մահ-ի մէջ:

2.

1. Հայ. Բու-ն (Ի) „կեռասն (տ. քրիստ եւ ֆրիշէ) հնգեւր. **bho-l*-s-էն է ըստ իս առ **bhulo* „այտնուել“ հմմտ. յուն. *φλέω* „strotze, fliese über“ լատ. *fluo* „հոսել“ եւայլն (Walde 2:2):

2. Հայ. Բու-ն (աւարմ.) յուն. *σπογγος*-ի հետ այնպիսի կապ ունի, որ **spōngos*-ի մօտ ինչհայ-ի մէջ կար նաեւ ձեւ մին առանց *s* շարժականի **spōngos*, որմէ **հու-ն*: Նիս. **պու-ն*ի եւ **հու-ն*ի-էն խառնուած է առնի:

3. *Lidén*, *Arm. Stud.* էջ 49 հետեւ հայ. Լւրմաւբ-ի մէջ գտնուած ԼԵ (Ինչ կամ Ե) յուն. *laieiv*, *λη-ρος*, *ληρέω* եւայլն-ի հետ կը կապուի:

Մահ-ի մէջ *secs-ke* „ժիճեռնակ“ (-*ke* նուազակոնով) նոյնպէս մահ. *fesse-e* „լիքեւ“ -ի հետ